

KAZINCZY TUDOMÁNYOS TOLLHARCAI.

(Első közlemény.)

Kazinczy folyton hangoztatta a tollesatak hasznát, de ilyenkor az eszmék nemes harcára gondolt, mely nem ismer mellékes célokat. Az összeütközésektől várta nemcsak az igazság felismerését és győzelmét, hanem a tudás általánosítását és terjesztését, mert az elvekért folytatott küzdelmekben «a' dolog hamarabb kiörlődik, a' Publikum meg tudja, mi forog közöttök kérdésben, 's a Tudomány nyer». (Kazinczy Pápay Sámuelnek. 1818. május 31.) Csodálatos az a kitartása és soha el nem lankadó kedve, mellyel elveiért és a haladásért sikra szállt. Büszkén és önérzettel vallja, hogy őt nem némíthatják el oly könnyen, mint a nemeslelkű Kölcseyt. Finom izlésére s nagy műveltségére vall, hogy folytonos küzdelmeiben, sok harcában megtartotta nyugalmát, és nem követte annyi ellenfelét a személyeskedés terére. Pelengérré állították személyét, kimutatták egyéniségének minden fogyatkozását s hibáját, szellőztették családi életét, szemére hányták szegénységét, kigúnyolták gyermekeit, meggyalázták édesanyja emlékét: bár sajgott a lelke, mégis türtőztette magát, elnyomta szíve hevét. Érzékeny minden támadással szemben és hajlandó gyanúsításokra, de elkeseredését nem viszi a nyilvánosság elé, s legfeljebb bizalmasabb barátainak írt leveleiben panaszolja el keservét. Beleélte magát abba a gondolatba, hogy többnyire irigységtől indítva kelnek fel ellene és feltette sokszor, hogy támadói csupán eszközök a mások kezében, de mindig megtartotta az illendőség határait s nem folyamodott az ellentábor elnémitására durva eszközökhöz. Nemcsak várta, hanem biztatta is ellenfeleit, hogy érvekkel cáfolják meg állításait — csak harcoljanak ugyanazokkal az eszközökkel, mellyekkel ő védi a maga igazát! «A' mely fegyverrel én élek más ellen, miért nem él azzal más én ellenem?... Czáfolják meg excursiómat Daykában és Barócziban s lemondok mindenről. De vaktában magamat meg nem adom, s engemet a tudatlanok lármája el nem némít.» (Kölcsey Ferencnek. 1815. június 2.) Várta, hogy végre fellép valaki az írók sorából, kivel érdemes kiállani s összemérni a fegyvert. De óhajtotta azt is, hogy az illető megfelelő tudo-

mányos előkészületekkel is rendelkezék. Komoly s döntő csatát óhajtott, melyben oly ellenféllel áll szembe, kit nem az alkalom vagy véletlen taszított a küzdelem terére. Nem alárendelt kérdéseken, kicsinyes szempontokon akart vitatkozni, hanem eljárásának alapját, melyen rendszere felépült, óhajtotta bírálattárgyává tenni. Elismeri, hogy a gyakorlatban az elvek alkalmazásában ő is hibázhatott, de «theoriám olly igaz, mint a $2 \times 2 = 4$.» (Döbrentei Gábornak. 1815. augusztus 15.) A tizes évek közepén végre elkezdődött a nagy csata: felvonul az orthologusok élén Beregszászi Nagy Pál, Sipos József és Zombori József. Kazinczy örvend és felveszi a küzdelmet, melynek megvívása után «a' béke beáll, 's a' Nemzet tudni fogja, mit kövessen». (Kazinczy Ferenc Horváth Endrének. 1816. február 13.)

Kazinczy Beregszászi Nagy Pállal még abban az időben ismerkedett meg, midőn ez a sárospataki kollégium tanára volt. Csodálta a keleti nyelvekben való jártasságát, de sajnálta egyúttal gyámoltalan természetét, mely alkalmatlanná tette a tanári pályára. Lelkesedéssel választották meg a külföldön tartózkodó tudóst a kollégium tanárává, nagy reményeket fűztek működéséhez, de nemsokára meggyőződtek, hogy nagy tudásával sem képes növendékeit vezetni. Beregszászi maga is belátta, hogy nincs hivatása a tanári pályára: lemondott állásáról s 1803-ban elhagyta a sárospataki iskolát. Kazinczy el is felejtette volna, ha Szemere Pál 1814. január 17-én nem értesítette volna arról, hogy Beregszászi újból hallatja szavát, elítéli nyelvújítási irányát s nincs megelégedve sem Berzsenyi magyarságával, sem Helmeczy «irtóztató» újításaival.

Beregszászi 1814 óta Pesten tartózkodott; itt Kulcsár Istvánnal került szorosabb ismeretségbe, ki házába fogadta s ellátásáról is gondoskodott. Oly ember mellé került, ki nemcsak a legélénkebb figyelemmel kísérte irodalmi viszonyainkat, hanem a nyilvánosság előtt is felemelte szavát a nyelvújítási harcban. Kulcsár óvakodott a szélsőségektől, s Beregszászi is meggyőződött eddigi tanulmányai alapján, hogy minden nyelvnek megvannak a maga törvényei, melyektől csak a legkritkább esetben térhetünk el. Mindketten kerülnek a lármás csatákat. Beregszászi csendes, magábavonuló természeténél fogva, Kulcsárnak meg, mint a Hazai és Külföldi Tudósítások érdemes szerkesztőjének, vigyáznia kellett, hogy folyóiratának sikerét ne kockáztassa valamely elhamarkodott lépésével. Mindketten állást foglalnak a nyelvújítás kinövései ellen s kutatják a békés kibontakozás útját.

Beregszászi nem kereste a magyar írók ismeretségét, de akarata ellenére is belekerült társaságukba. Egyidőben Kulcsár asztalánál étkezett Helmeczy Mihály is, kivel folyton pereltek az új szók és szólások dolgában. Kulcsár háza nyitva

állott minden magyar író előtt, s nemcsak a pesti, hanem a vidékről feljött tudósok is szívesen látott vendégei voltak. Valahányszor egy-egy nevesebb emberünk Pestre érkezett, tárt karral fogadta és intézkedett, hogy minél számosabban gyűljenek össze házában a vidéki vendég tiszteletére. Ugyancsak nála tartották az irodalmi összejöveteleket, melyeken a legfontosabb kérdéseket megvitatták. Többnyire a nyelvújítás ügye volt a megbeszélés tárgya, s ilyenkor néha kitört a szenvedély lángja. Az egyik részen Kazinczy lelkes hívei (Szemere, Vitkovics és Helmezy), a másik párton Fejér György és társai vitték a szót. A szobában, melyben ez a «literatori votsora tartatott», Kazinczy arcképe függött, s vitatkozásait többnyire azzal fejezték be, hogy a széphalmi mester képe felé köszöntvén poharukat, egészségére ittak. (Vitkovics Kazinczynak. 1814. szeptember 6.) Kulcsár ezeken az összejöveteleken inkább a megfigyelő szerepét játszotta és soha sem követelte a maga részére a döntő szót. Örült az eszmecseréknek, de határozott véleményt nem nyilvánított. Beregszászi volt a legcsendesebb, legszerényebb köztük, elmélyedt a saját szaktudományába — őt elsősorban az összehasonlító nyelvészet érdekelte, melyhez más úgy sem tudott szólni. Kazinczy és tanítványai sokszor félreértették Kulcsár megfontolt, óvatos lépéseit s már határozott ellenségnek tekintették, ha csak némi kifogást is tett újításaik ellen. Kétszínűséget láttak abban, hogy nem csatlakozott nyíltan egyik párthoz sem, s elnevezték *Duplex Ulysses*nek. Kazinczy harcot hirdet, s merészen tör kitűzött célja felé, Kulcsár a kibékülés útját egyengette, hogy végre helyreálljon a lelkek nyugalma. Kazinczy idegenkedett minden alkudozástól s nem óhajtotta azt az «eggyességet (concordia animorum)», mely csak úgy jöhetne létre, ha feláldoznának «holmit egymásnak baráti kedvezésből, alku szerént, meggyőződés nélkül, sőt még meggyőződés ellen is». (Rumy Károlynak. 1817. július 15.)

A környezet s a Kulcsárral való szoros kapcsolat mindenesetre döntő hatással volt Beregszászi felfogására s irodalmi működésére. Tizenegy évig pihentette tollát, most újból megszólalt s megírta *Dissertatio philologica de vocabulorum derivatione ac formatione in lingua magyarica* (1815) c. művét, s benne minden szenvedélytől menten, tárgyilagosan iparkodik a nyelvújítás egyes kérdéseire világosságot deríteni.

Midőn Kazinczy értesült Beregszászi tervéről, nyugtalanul várta munkája megjelenését. Úgy érezte, oly emberrel kerül most szembe, kinek tudását nemcsak itthon csodálják, hanem a külföld is elismeri. Tudta, hogy két évtizeddel korábban, 1797-ben megjelent műve, az *Ueber die Aehnlichkeit der ungarischen Sprache mit den Morgenländischen*, oly hatással volt az erlangeni egyetem tanáira, hogy felkérték Bergszászit

magyarnyelvi előadások tartására, melyeken azután nemcsak férfiak, hanem asszonyok is résztvettek.

Kazinczy többször sürgette pesti barátait, hogy ne várják be Beregszászi munkájának megjelenését, hanem küldjék el neki az egyes íveket, amint a nyomdában elkészülnek. Annnyit már hallott, hogy újból készülnek a magyarságot «össze-atyafisítani a' Zsidókkal, Perzsákkal, Arabszokkal 's egyebekkel». (Döbrentei Gábornak. 1814. december 6.) Meg is jegyezte rögtön, hogy Beregszászi nagy tudományú férfiú, de munkája nem sokat fog érni, mert sem a nyelvek belső történetével nem foglalkozott, sem nem olvasta a régibb s újabb magyar írókat.

Kazinczy folyton tanult, s minél alaposabb szaktudásra törekedett, Beregszászi pusztán megfigyelés, saját tapasztalata alapján óhajtotta célját megvalósítani. Az egyik a világirodalom legnevesebb embereinek felfogásával támogatja meggyőződését, a másik mindent a maga erejével s szorgalmával akar megfejtetni. Kazinczy a maga módszerével mélyebb betekintést nyert a nyelv lényegébe, Beregszászinak hiányzott a szélesebb látóköre, és Sajnovics, Schlözer, Paulinus, Gyarmati, Révai kutatásainak eredményeit tekintetbe sem véve megmaradt — amint Kazinczy helyesen megjegyzi — szobatudós-nak, ki sokszor a nyelv lényegtelen sajátságainak nagy fontosságot tulajdonít, vagy oly következtetésekre jut, melyeknek tarthatatlanságát mások már kimutatták. Kazinczyt nem igen érdekelte az összehasonlító nyelvtudomány, kutatásai és tanulmányai a nyelvemlékeken túl nem terjednek — Beregszászi viszont figyelmen kívül hagyta nemcsak a nyelvjáráásokat, hanem élő beszédünk történeti fejlődését is. Kazinczy folyton az irodalmi művek olvasására, minél finomabb műízlés elsajátítására biztatja tanítványait, mert a megfigyelést, ítélő képességet egymagában nem tekinti megbízható útmutatónak, Beregszászi viszont azok közé tartozott, kik azt hitték, hogy a nyelv kérdéseiben mindenkinek lehet szava, kit magyar emlé nevelt. (Nagy Sándornak. 1815. augusztus 12.)

Kazinczy 1815-i bécsi utazása alkalmával betért Pestre (április 17—22). Kulcsár rögtön vacsorára hívta a pesti írókat, hogy alkalmuk legyen egyrészt találkozni Kazinczyval, másrészt közös megegyezésre juthassanak egyes kérdésekben. Az összefüvetelen megbeszéltek az egységes helyesírás elveit, egy irodalmi folyóirat kiadásának tervét, a magyar tudományos irodalom megteremtésének módját és megvitatták a nyelvújítás ügyét. Ott volt Beregszászi is, ki bevallotta, hogy most hallja először Pápay Sámuel és Baróti Szabó Dávid nevét s eddig «azt sem tudta, hogy irtak» is valamit. (Döbrentei Gábornak. 1815. május 1.) Kazinczy nem minden megütközés s gúny nélkül figyelmeztette Beregszászit, hogy előbb tanuljon, ismerkedjék meg a magyar írók műveivel és csak azután írjon

dissertatiót s mondjon véleményt a nyelvújítás kérdéseiben.¹ Ilyenek után nem csodálkozik többé Beregszászinak a panaszain a nyelvrontók ellen s nem ütközik meg azon a sopánkodásán, «hogy a' nyelv nem az, a'mi az ő gyermekségében volt». (Prónay Lászlónak. 1815. december 21.) Kazinczy olyannak tekinti Beregszászit, mint «a ki koporsóból jönne elő s megbotránkozva nézné, mik esnek itt, s estek, mióta ő aludta az álmot.» (Kölcsey Ferencnek. 1815. augusztus 6.)¹

Midőn 1815-ben megjelent a *Dissertatio*, Beregszászi a munka egy példányát elküldte Kazinczynak, s az úgy érezte, hogy nagy része határozottan ellene fordul. Megköszönte a figyelmet, de megírta azt is, hogy «annak, a' ki magát a' nyelv dolgába ártja, egyebet is kell tanulni, mint csak keleti nyelveket». Az író nem kötheti magát szorosán a közszokáshoz, «a' mellynek tiszteletére bennünket az Úr visszavinni akarna», sem nem követi mindig a grammatika szabályait, hanem különleges céljainak megfelelően bánik a nyelvvel, nem törődve azzal, vajon megérti-e mindenki az új szót vagy szólást. Bejelenti, hogy a *Dissertatio*-ra nyomtatásban fog felelni, de válasza nem lesz bántó, mert a «jobb érzésű ember a tudományos versenygés által tűzbe nem engedi hozni magát antagonistájá ellen». (Beregszászi Pálnak. 1815. július 15.)

Beregszászi a tőle megszokott nyugalommal olvasta Kazinczy sorait, de elveiből ő sem enged. Amit írt, azt meggyőződésből írta, s téves úton jár ellenfele, ha azt hiszi, hogy mások biztatására fogott tollat a nyelvújítás ellen. Elismeri, hogy nem alkotott minden tekintetben tökéletes munkát, és köszönettel veszi, ha tévedéseit kimutatják. Nem várja, hogy eddig megírt művei «a nyelvrontókat az ő ösvényeikről elvonják», de nyelvünk természetéről, s különös tulajdonságairól mégis «tanulhatnak valamicskét, ha akarnak». Nem gondolta volna, hogy Kazinczy «oly igen keveset sejt az etymológiához», ki a *fajtalant*, *esztelet*, *kedvetlent* nem a *faj-*, *ész-*, *kedv-*ből, hanem a *fajas-*, *esz-*, *kedves*ből származtatja. Elítéli a gyökelvonalást s helytelen szónak tartja az *évet*, mivel csak partikulával (*i* vagy *nn*) összetéve használjuk: *harmadévi*, *negyedévenn*. Hangsúlyozza újból — ez ellen volt Kazinczynak legnagyobb

¹ Beregszászi némileg eltérően mondja el az esetet: «Baróti Sz. Dávid urat én híreből rég esmerem... és már ezelőtt mintegy 40 esztendővel könyv nélkül is tudtam némely verseit... És így róla nem mondhattam, de nem is mondtam, hogy hírét nem hallottam. Hanem már a másik úrra nézve, szegyen, nem szegyen, megvallom, hogy úgy volt a dolog. De meg is lakolék ám érte! Mert t. K. F. úr igen jelentős hangon így felele rá: Az Istenért! s hát ugyan hogy meri magát a nyelv dolgába ártani, ha még csak azt sem tudja, hogy kicsoda Pápay Sámuel? Én az érdemelt feddésre csak elpirúltam és fejemre mutatóván, így szóltam: *En innen szoktam írni*, s azzal elhallgaltam.» (L. Váczy János, Kaz. Lev. XIII. k. 526. l.)

kifogása — hogy az *usus* olyan bálvány, mely előtt kénytelenek vagyunk térdet hajtani, nehogy eretnekek legyünk. Ami pedig Kazinczynak a keleti nyelvekre tett megjegyzését illeti, újból erősíti, hogy «nyelvünknek tulajdonságait *magából a nyelvből*, annak gondos vizsgálása s szorgalmas tanulása által, a keleti nyelveknek segítségével ki lehet tanulni, sőt épen csak úgy lehet.»

Kazinczy egyébként nem nagy kedvvel olvasta a *Dissertatio*-t. Nem érdekelték az aprólékos grammatikai fejtegetések, melyeknek a nyelvújítás szempontjából úgysem tulajdonított nagyobb fontosságot, és úntatta nemcsak «az alaptalan okoskodás és nyelvünk nem tudása, hanem az az össze-vissza beszéd is, minden fonal nélkül, minden rend nélkül». (Helmecky Mihálynak. 1815. szeptember 21.) Már inkább érdekelték a munkának azok a részei, melyekben támadást látott irányával szemben. Nem merült sohasem oly mélyen a *Dissertatio* tanulmányozásába, mint Szemere Pál, ki a legnagyobb figyelemmel olvasta és észrevette Beregszászi kutatásainak több sarkalatos tévedését. A magánhangzóknak nemcsak a szó származtatásában, hanem a képzésnél is kevés jelentőséget tulajdonított — nem ismeri fel sokszor sem a szó tövét, sem gyökerét. Megállapítja, hogy nyelvtaniróink Sylvestertől kezdve Verseghyig valamennyien költők is voltak, csak Beregszászi kivétel: benne egy cseppnyi költői tehetség sincs, s ennél fogva nyelvünket nem előre, hanem hátra vonja. Oly szorgalmasan tanulmányozza minden sorát, hogy jegyzetei ugyanannyi ívre terjednek, mint maga a *Dissertatio*.

Szemere elsősorban Kazinczytól várja, hogy Beregszászinak méltóan feleljen, de ő sem akar tétlenül maradni s megírja a *Jelenéseket*, melyben «Dugonics, Barczafalvy, Verseghy, Révai, Sándor, Folmesics, Vandcza, Pethe, Márton József, Gyarmati stb. beszélnek Beregszászival, mint halottaiból feltámadott Árnynyal; de B. azt nem hallja, hanem csak csudálja». (Szemere Pál Kazinczynak. 1815. október 14.) Szemere olyannak festette Beregszászit, ki tudomást sem szerezve semmiféle haladásról, csak etimológiával foglalkozik, s még a saját nevét is ekkép származtatja perzsából: *darig darga dereg bereg*, és: *saoz sás szász*. Kezdetben úgy tervezte, hogy Beregszászit a legkíméletlenebb gúnnyal támadja, s a *Jelenések* minden sorában «lesz kacagni való». (Szemere Helmecky Mihálynak. 1815. szeptember 21.) — később azonban megváltoztatta tervét s inkább azt akarta bemutatni a közönségnek, hogy különböző íróink mikép gondolkoztak a nyelv kérdéseiben.

Kazinczy más barátai szintén kicsinyléssel fogadták a *Dissertatio* fejtegetéseit. Döbrentei Gábor ítélete szerint Beregszászi lehet kiváló grammatikus, de nincs ízlése, s így sohasem fogja érezni, hogy a nyelvnek az érzés mélységeihez

s különféleségéhez alkalmazkodnia kell. Nem lát benne mást, mint száraz etimológust: nincs semmi nyelvfilozófiája, s mindent zsinórral a kezében óhajt kimérni. Gr. Dessewffy azt hiszi, hogy a *Dissertatio* írójának fejét teljesen megzavarták a keleti nyelvek, mert «Akarnániai vagy Sanskritta» nyelvet óhajt készíteni a magyarból. Később enyhítette kemény ítéletét s annyit mégis elismert, hogy a sok adatnak, melyet szorgalmasan gyűjtött, a tudomány egykoron jó hasznát veheti. Bölöni Farkas Sándor egyáltalában nem veszi komolyan a «Tatár Beregszászi» fejtegetéseit s tréfásan felszólítja, hogy csak keresse továbbra is «a Cobi pusztákonn, a zsidó nyelvbe ususát». (Bölöni Farkas Sándor. 1816. március 15.)

Kazinczy elhatározta ugyan, hogy felelni fog a nyilvánosság előtt a *Dissertatio*-ra, de kedvetlenül fogott a munkához. Hetek, hónapok teltek el a nélkül, hogy a kellő figyelemmel csak el is olvasta volna a munkát. Midőn 1815-ben Pestről Bécs felé indult, Beregszásziátadta neki a *Dissertatio*-nak akkor kinyomatott 13 ívét, hogy útközben tanulmányozza, de Kazinczy megtekintvén az első lapokat, kedvetlenül félretette. Midőn a teljes művet megkapta, átadta Szemerének, ki csak öt hónap mulva szolgáltatva vissza. Ezen hosszú idő alatt Kazinczy nem foglalkozott komolyan a felelet megírásával, hanem figyelte a hatást, melyet a munka ellenségei sorában keltett. Most is inkább azon töprenkedett s azt kutatta, hogy Beregszászi nem önelhatározásából, hanem ellenfeleinek biztatására írta a *Dissertatiót*, kiknek könnyű volt az «ártatlan, jámbor és együgyű embert a nyelvújítók ellen feltüzelní». A kiadás költségeit Kulcsár viselte, de meggyanúsította rögtön dunántúli ellenfeleit is, hogy a szükséges pénz «hihetőleg a veszprémi kanonokok pénzes ládájából» származik. (Kölcsey Ferencnek. 1815. augusztus 6.)

Kazinczy és tanítványai, mikor Beregszászi készülődéseinek hírért vették, azt várták, hogy a *Dissertatio* nyomós érvekkel fog ellenök fellépni. Komoly munkát vártak, mely majd alaposan próbára teszi készültségöket. A remélt nagy mű helyett azonban egy «nyomoruságos mázalmány (elende Schmiererey)» jelent meg, mely inkább szánalmat kelt, s melyet háromszor, négyszer kell átolvasni, hogy megértsék. (Rumy Károlynak. 1815. október 22.)

Más érzellemmel fogadták Beregszászi művét Kazinczy ellenfelei. Lelkesedéssel üdvözölték megjelenését s gyűjtést rendeztek «a' derék Nyelv Védelmözönek» megjutalmazására. A debreceni református consistorium «megbizonyított érdemeit 100 forinttal betsülte meg»,¹ Szatmár vármegye ezer forinttal kedveskedett Beregszászinak, s folyt a gyűjtés Szabolcsban is. Kazinczyt bosszantották ezek az események és elhatározta,

¹ Hazai és Külföldi Tudósítások. 1815. 20. sz.

hogy most már komolyan hozzálát a felelet megírásához. Nem maradhatott tovább tétlenül, mert nyíltan hangoztatták, hogy Beregszászit meg akarják jutalmazni «azon hazafiúi hűségéért, hogy a' Nyelvet annak gonosz rontóji ellen védelmezte». (Bersenyi Dánielnek. 1815. október 29.)

Ezentúl éjjel-nappal dolgozik, de nemsokára megváltozott eredeti terve, mert két újabb számottevő munka jelent meg a nyelvújítás ellen: az egyik Zsombori Józsefnek *Egy két észre vétel a' magyar nyelv' mostani állapotáról* c. értekezése (Erdélyi Múzeum. 1815. III. sz.), a másik Sipos Józsefnek *Ó és Új Magyar* c. munkája.

Mint hogy Kazinczy úgy érezte, hogy ezen műveknek éle ellene irányul, arra a gondolatra jutott, hogy nem külön-külön felel mindegyikre, hanem összefoglalva az ellenfeleknek állításait, egyszerre adja meg a választ. Örül, hogy Beregszászi, Zsombori s Sipos felszólaltak, mert alkalmat adnak neki tévedéseik kimutatására. Szólnia kell, «hogy a' jó ügy védelem nélkül ne maradjon», és elérkezettnek látja azt az időt is, «hogy a' mit példák által tanított, most már. theoretisch tanítsa.» (Helmezy Mihálynak. 1815. november 8.)

Zsombori nem bocsátkozik kicsinyes részletezésekbe, mint Beregszászi, hanem inkább a nyelvújítás általános elveit fejtegeti és összefoglaló, áttekinthető képet nyújt a nyelvújítás legfontosabb kérdéseiről. Higgadtan, tárgyilagosan mondja el véleményét, őrizkedik minden élesebb megjegyzéstől, mert a nemzet legszentebb ügyéről van szó — «nékünk pedig, kik ezt szívleljük, emberségesebbnek kell lennünk, hogy sem valakit megsérteni kívánjunk.» Eddig mint kérlelhetetlen ellenfelek néztek farkasszemet egymással a vitatkozók s felhasználták egymás elnémitására a gúny minden fegyverét — most egyszerre felhangzik az intő szózat, hogy az elvek harcában nincs helye a személyeskedésnek.

Zsombori nem hirdet új elveket, nem világítja meg a nyelvújítás kérdéseit új szempontok szerint, hanem összefoglalja a két ellenséges tábor eddig hirdetett meggyőződését, hogy kimutassa mindkét fél érdemeit s botlásait.

Mint hogy a nyelv állandóan fejlődik és a folytonos változást még a grammatika szabályai sem akadályozhatják meg, természetesnek s jogosultnak kell tekintenünk a nyelv csinosítására s bővítésére célzó törekvéseket. Bár nemzeti nyelvünk «természete szerént, és mivelődésének idejéhez képest, elég bőv Nyelv», mégis inkább «csak tavaszi korban vagyom.» Hasonlít egy virágos fához, melyről idővel a felesleges virágok lehullanak, a haszontalan fattyúhajtások kiasznak. A gyümölcsözés idejét azonban ne erőltessük, mert «minden dolognak megvan a' maga ideje. Minden növény maga nemiben, idejében, földjében, égében, természetéhez illő tápláló szerekkel: tulajdon

erejének vezetése, nevelése, nem pedig tekerése facsarása által gyarapodik és teljeseedik: Így a' Nyelv is!» Irodalmunk rohamos fejlődése csak részben töltheti el örömmel lelkünket, mert több olyan fordított és eredeti munka látott napvilágot, «mellyek épen nem valának méltók a' Nemzet színe eleibe». Megjelentek művek, melyeket a közönség egyszerűen félrevetett, mert a nyelvcsinosság ürügye alatt valóságos nyelvrontást műveltek. «A' Nyelv nem az enyém, sem nem a' tied, hanem édes miénk», a nemzetnek legféltebb közkincese, melyet senki sem illethet kénye, kedve szerint vakmerő kézzel. Bővíthetjük a nyelvet elavult szók felújítása, tájszók általánosítása és új szók alkotása által, de vigyázzunk arra, hogy azok rövidek, könnyen érthetők, illendők és mások előtt is helyesek legyenek. Ne erőltessük a dolgok természetes, lassú fejlődését és ne alkossunk minden könnyen érthető, használatban lévő idegen szóra helytelen új magyar szókat. Más nyelvek sem irtóznak az idegen szavaktól, és a németek — bár pályadíjat tűztek ki a *génie* fogalomnak megfelelő német kifejezésére — ma is inkább élnek az idegen, mint rosszul alkotott új szóval.

A nyelv csinosságára vonatkozó észrevételeit Zsombori megközelítőleg sem ismerteti oly pontosan, mint a nyelvbővítés módjait. Szól ugyan röviden a durva, darabos, igen hosszú szók elkerüléséről és megkívánja minden szónak józan ítélettel s izléssel a dolog természetéhez, értelemhez, szájhoz s fülhöz való alkalmaztatását, de határozott elveket nem állít fel. Bővebben szól az idegen kifejezésekről, melyeket nem keresni, hanem csak kényszerűségből volna szabad használni. Kivált a római és görög mitológiai képeket hibáztatja (a' Muzsa nógátása, a' Pegazus ugratása, Helicon s Pindus megmászása, Kásztália hörpölése, — Fébus, Mars és Venus segítségül hívása), ezeket annál inkább el kell kerülnünk, mivel «a' Poézisnek hatalmában vagyon józanabb és tisztább vonásokkal mind azokat újra festeni.» Lépjünk végre ki a régi, pogány világ homályaiból az újabb és tisztább világba, térjünk haza az idegen országokból, hegyekről, forrásokról és vidékekről, mert «vannak a' Magyaroknak hazájában is erdők, berkek, hegyek, völgyek, síkmezők, kősziklák, omladékok, szőlőhegyek, nagy vizek, tiszta források, szebbek, mint másutt. Van minden a' mi Poétának kell és pedig felséges minden, csak azért is, mivel honniak, nem idegenek.» Nem óhajt teljesen szakítani a régi nemzetek világával, sőt illik, hogy ott is jártasak legyünk, de ne vessük meg nemzeti sajátunkat és építsük fel hazai anyagból jövőnk díszes lakát, melyben «lehet helye az idegen ékességeknek is a szegletekben.»

A nyelvnek bővítése, csinossítása, valamint az ismeretek terjesztése első sorban az írók feladata. Senki azonban a kényes

feladat megoldásához ne nyúljon a megfelelő képesség nélkül. Ne gondolja az író, hogy — mivel magyarul beszél — már joga van hozzászólni a nehéz kérdéshez. E tekintetben még a nyelvten alapos ismerete sem igazíthatja útba, mert nem a nyelv készül a grammatikából, hanem megfordítva. A nyelvten a nyelv természetén épül ugyan fel, de a szokásnak (élő beszédnek) is megvan a maga joga, melyet tekintetbe kell venni. A költőnek mindenesetre megvan a maga külön szabadsága; ne legyen apróságokban szörszálhasogató, de ne tarkítsa feleslegesen s céltudatosan írását sem új szókkal és kifejezésekkel, sem idegenszerűségekkel. Ha valahol, itt kiváltképen érvényesüljön az író kellő mértékletessége és nyelvbéli finom ízlése. Minthogy pedig sokan túlmentek a megengedett határon és megsértették nyelvünk tisztaságát és épségét, abban a véleményben van, hogy időszerű lenne immár létesíteni oly Nyelv-mívelő Tudós Társaságot, melynek felállítását mint terv már az 1790-iki erdélyi országgyűlésen felmerült.

Kazinczy kezdetben sem Zsombori kilétével, sem munkája céljával nem volt tisztában. Stílusából ítélve azt hitte, hogy megint kálvinistával került szembe. «Mi a' menykő ember ez a' te Zsomborid, — kérdi Döbrenteitől, — 1815-ben irni úgy mint ez az ember! Ugy-e hogy eggy rettenetes Theologus?... Hogy kálvinista, azt jól látom.» (Döbrentei Gábornak. 1815 november 30.) Kazinczy csak részben találta el az igazságot, mert Zsombori nem kálvinista, hanem a gyulafehérvári római katolikus papnevelő intézetnek volt a tanára. Hazafiúi lelkesedésből lett ő is íróvá, s buzgón terjesztette az Erdélyi Muzéumot, hogy érdeklődést keltsen irodalmunk iránt. Igaz, hogy stílusa koránt sem mérkőzhetik Kazinczy világos, kicsiszolt beszédével, de tősgyökeres, székely magyarsága minden sorában érezhető. Bőbeszédű, körülírással fejezi ki gondolatait, s így nem csodálhatjuk, hogy a finom ízlésű Kazinczy az ismétlésekben, terjengős előadásban sok üres fecsegést látott: «Vallyon tudta-e az az ember mit beszéll, mert beszéll, sokat beszéll, és a' mit beszéll, nagyon beszélli, noha affectálja a' modestiát; de én nem értem, mit akar, hanemha azt, hogy a' dologban van kevés is, sok is, 's a' két szél közt kellene állanunk». (Berzsenyi Dánielnek. 1815. december 11.) Rögtön észrevette, hogy kezdő íróval van dolga s Zsombori nem régen foglalkozhatott az irodalommal.

Kazinczy kezdetben tévesen ítélte meg Zsombori felszólalását és nem vette észre, hogy az értekezés a nyelvújítási harc egyik legsikerültebb műve, mely már a maga tárgyilagossága megjegyzéseivel és a vitatkozások legtöbb kérdésének összefoglalásával új irányt szab az eddig kíméletlen elkeseredéssel folyó csatának. Kazinczy elsősorban gyakorlatilag, fordításaival és eredeti műveivel küzdött nyelvünk fejlesztéséért,

— Zsombori az első, ki áttekintőbb alapon világítja meg a küzdelmet.

Zsombori nem foglal állást az újítás ellen, sőt határozottan védelmébe veszi. A bővítésre, csinosításra, nyelvtanra, írói szabadságra vonatkozólag ugyanazon elveket vallja, mint Kazinczy. Nem csoda, hogy Kazinczy leghívebb tanítványa s elveinek törhetetlen híve, Szemere, elolvassván a munkát, oly magasztalással szólt róla, hogy Kazinczy szeme «karikákat vete». (Kazinczy Ferenc Helmezy Mihálynak. 1815. december 13.) Pedig Szemerének igaza volt, mert kevés kivetni valót találhatott Zsombori fejtegetéseiben,¹ bár vannak kérdések, melyeket sem Zsombori, sem Kazinczy nem tudott teljesen megvilágítani. A nyelv természetét (ideálját), a finom ízlés fogalmát egyikük sem határozza meg pontosabban. Mindketten nagy jelentőséget tulajdonítanak a két fogalomnak, fontos tényezőnek tekintik, de mibenlétét nem határozzák meg. Csupán általánosságban mozognak e téren, hiszen a nyelvfilozófia még gyermekkorát éli, másrészt pedig a finom ízlés fogalma egyéni felfogás dolga.

Kazinczy rögtön észrevette a nagy eltérést, mely felfogását Zsombori meggyőződésétől elválasztotta. A *sok és kevés* kérdése, valamint a Nyelvmívelő Társaság gondolata, ez volt az a két nagy fal, mely kettejük közzé emelkedett.

Zsombori többször hangoztatta, hogy a nyelvújítás ügyének rendezését azok az írók késleltetik, kik «helytelen buzgóságból Nyelvünk' zavarásában messze mentek.» Újítások «az írásban ritkán legyenek, lassan hozattassanak-bé», mert, ha sűrűn fordulnak elő, «legyenek bár jók, lehetetlen, hogy kedvességet nyerjenek.»

Kazinczy sem barátja a szertelen újításnak, de pontos mértékkel ő sem képes a határokat kijelölni: «a' *Sok és Kevés* relativa ideák, 's így a' Poétának kevés, a' mi a' közembernek sok.» (Prónay Sándornak. 1815. december 21.) Sokat gondolkodott a kérdésen, de nem tudott határozott eredményre jutni, csak azt látta és érezte, «hogy a' leggonoszabb neolog sem ír olly rosszul, mint a' Purisztáknak nagy embereik.» (Döbrentei Gábornak. 1815. október 27.) Véleményét végre *A' Nyelvrontók* és *Mi a' Sok* c. epigrammákba foglalta. Az első a művész korlátlan hatalmát hirdeti, a másik az utókorra bizza a döntést. A nemzet majd megszokja az új szépségeket, s nem fogja soknak tartani azt, amin kezdetben fennakadt. Megszokja a fényt,

¹ Természetes, hogy Szemere, miután Kazinczy enyhén megdorgálta, megmásította véleményét, s mentegeti elhamarkodva kimondott ítéletét. «Miattam Zsombori ott állhat a hol akar. Én az ő desideriumát csak futva olvastam által... Osztán én... is hibázhatok az ilyenekben.» (Kazinczy Ferencnek. 1815. december 14.)

miként Hektor fia megszokta az ércsisak ragyogását, amelytől csecsemő korában irtózott.

Zsombori egységesebb irányt óhajtott szabni a nyelvújítási törekvéseknek, midőn egy Nyelvmívelő Tudós Társaság felállítását indítványozta. Minden író a maga észrevételeit, újításait ezen társaság elé terjesztené, s azután döntene az indítványok ügyében. Alapjában véve okos és életrevaló tervet elevenített fel — valóban a legalkalmasabb eszköz lett volna sok félreértés eloszlatására. A társaság tagjai kötelezték volna magukat, hogy az elfogadott újításokat, elveket munkáikban használják, s ezáltal megszűnt volna a sok vitakozás, melyben sokszor elpazarolták erejüket. Az írók egységesen jártak volna el, s azután a szokás és idő szentesítette vagy elvetette volna a közös megállapodás alapján elfogadott újításokat.

Kazinczy hallani sem akart ilyen társaságról: «Óvjon tőle minket az égneik minden hatalmassága!» (Bölöni Farkas Sándornak 1815. október 22.) Meg volt győződve, hogy egyrészt melléktekintetek révén kerülnének egyesek a társaság tagjainak sorába, másrészt irtózott attól, hogy az írónak szabadságát békóba verjék. Ismerte már ellenfeleinek felfogását a *Himfy* recenziójával kapcsolatban, midőn szintén felmerült a gondolat, hogy a kiadandó kritikákat egy társaság bírálja felül, s csak abban az esetben kerülhet az a nyilvánosság elé, ha a voksok többsége kiadhatónak ítéli. Minden nemzet irodalmát, tudományát kiváló tehetségek vitték előbbre — fejlődésről ott nem lehet szó, hol gátat vetnek a szabad haladás elé. Zűrzavar, «Bábel' tornya építése» lenne az oly társaságból, melyben pl. egy Aranka s néhány «nagy urak» foglalnának helyet, és ítéletet mondanának oly kérdésben, melyhez egyáltalában nem értenek. A nagy gondolatok és eszmék a lángész lelkében születnek, s ép az új, átalakító igazságok okoznak kezdetben visszatetszést a tömegnél. Nem a bírácoknak, hanem Galileinek volt igaza, és Lessing, Klopstock, Goethe tudós társaság nélkül alkották meg halhatatlan műveiket.

Kazinczy kezdetben a legnagyobb ellenszenvvel olvasta Zsombori fejtegetéseit és méltóságán alólinak tartotta vele szóba állani: «Kevély vagyok olyannal szállani kardra, a ki nem tud kardot forgatni, s megvetést érdemel inkább, mint cáfolást.» (Pongrácz Jánosnak. 1815. október.) Nemsokára azonban megváltozott véleménye, mert érezhette, hogy kemény ítélete ellenkezik nemcsak a magyar írók hangulatával, hanem tanítványainak meggyőződésével is.

Zsombori eltalálta a megfelelő hangot, melyet mindenki szívesen hallott és rámutatott arra a középútra, melyen haladva végre közös megegyezésre juthatnak a különböző pártokra

szakadt írók. Cserey Farkas a legnagyobb dicséretekkel halmozza el Zsomborit, kit nemcsak Kazinczy jóindulatába, hanem barátságába ajánl. Oly embernek ismeri, ki szívesen fogja venni az útbaigazításokat, botlásai kimutatását, ha azokat Kazinczy levélben közli vele. Döbrentei is elismeréssel szól nagy érdemeiről és értesíti Kazinczyt, hogy sokan vannak, kik Zsombori elveit helyeslik és véleményét a közhangulat kifejezésének kell tekintenünk, mert fejtegetései «közönségesen szájon forognak a Magyar újitók ellen». (Kazinczy Ferencnek. 1816. január 6.) Ismételten kéri, hogy Zsombori munkájáról írt bírálatát közölje az Erdélyi Muzéumban, mert a közönség csak nyerhet azáltal, ha ugyanabban a folyóiratban olvashatja, mikép gondolkodik a neologus s purista a nyelvújítás ügyében. Zsombori a legnagyobb nyugalommal várta az ígért feleletet; nem félt a támadástól, hanem maga biztatta Döbrenteit, hogy csak adja ki Kazinczy munkáját, az mindenesetre hozzájárul majd az eszmék tisztázásához.

Kazinczy többször hozzálátott a felelet megírásához, de folyton éreznie kellett, hogy Zsombori felfogása alapján helyes, s oly elveket hirdet, melyeket ő is vall. Észrevette lassan a munka sok kiválóságát is, engedett merev álláspontjából s kezdett némi elismeréssel szólni ellenfele törekvéseiről. Nem helyesli most sem mindenben fejtegetéseit, de elismeri, hogy értekezésében sok jót is lelt, és a csonka, hiányos munka nagyobb sikert érhetett volna el, ha szerzője a kellő készült-séggel lépett volna a küzdők soraiba s legalább azt «megolvasta volna, a' mit megolvassnia illett volna». (Horváth Endrének. 1816. február 13.) Idővel azonban mégis lemondott szándékáról, abbahagyta a készülő munka írását és csupán a *A' Klopstock' Messziása' eránt* kiadott *Jelentésben* bírálta röviden s tárgyilagosságon Zsombori értekezését. Kijelenti, hogy a maga részéről sohasem fog az «ochlocratiai tribunál» (Tudós Társaság) elé állani, hogy az szabja meg neki, mivel éljen s mit nem szabad tennie. A magában bízó író a társaság által kimondott törvényt sohasem fogja tisztelni. Visszautasítja a vádat, hogy facsarja a nyelvet, és tiltakozik az ellen, hogy őt, Virágot, Kist, Berzsényit, «a' Poocsok' hada» közé sorozzák. A szépiró «szabad hatalmú Ura 's Törvényszabója a' Nyelvnek», de ne féljünk attól, hogy hatalmával visszaél, mert mindig tudni fogja, mit enged meg a nyelv természete, mire mutat példát a régi s új nemzetek irodalma, és mit kíván az esztétikai érzés. Kár, hogy Zsombori, «kinek Értekezésében olly sok jó vagyon», felfoglalásával akarata ellenére a nyelvújítás ellenségeinek tett szolgálatot.

Zsomborival megbékült, törekvéseitől nem tagadta meg a jóindulatot, de annál nagyobb hévvel készült megfelelni Sipos Józsefnek, az *Ó és Új magyar c.* munka szerzőjének. Hatá-

rozott ellenszenvet érzett a mű iránt. Még nem olvasta, de már a munka hosszú címén¹ érzi «a' Debreczeni szörnyű büzt.» (Horváth Endrének 1816. február 13.) Kazinczy figyelmét a nyomtatás alatt lévő műre Helmeczy hívta fel, ki másoktól hallotta, hogy elsősorban őt mocskolja és Pethét, őt annyira, hogy «Isten-káromlóvá, pantheistává» teszi, s mint «megköveztetésre érdemest» állítja a közönség elé. (Helmeczy Mihály Kazinczy Ferencnek. 1815. szeptember 9.) Helmeczy nem igen vette szívére az ellene készülő támadást, hanem maga biztatta a kiadót, hogy a munkát nyomassa ki, mert fornia, őrlődnie kell annak, aminek tisztulását várjuk.

CZEIZEL JÁNOS.

¹ Sipos művének teljes címe: Ó és Ujj Magyar, vagy: Rövid Értekezés, miképpen kelljen az ó magyarsággal az újjat egyesíteni? Az az: Miképpen kelljen a' régi Magyar nyelvet, újj szavak, szóllások, és formák által gazdagítani, tsinosítani úgy, hogy azt természeti állásából ki ne vegyük? mint némeljek. Előadta egy a' Régieket és heljes Ujjításokat egyformán kedvellő, de a' nyelvet elrontani iszonyodó Magyar, Pesten, Trattner Ján. Tam. betűivel 's költségével 1816.